Tero Ronkainen
Tenontie 1164
99980 Utsjoki

LAUSUNTO

18.3.2024

Maa- ja metsätalousvaliokunta
mmv@eduskunta.fi

Maa- ja metsätalousvaliokunnan lausuntopyyntö 13.3.2024 / HE 9/2024

Hallituksen esityksessä eduskunnalle Norjan kanssa solmitun Tenojoen kalastussäännön korvaamisesta uudella kalastussäännöllä sekä laissa sen voimaansaattamiseksi on useita perustavanlaatuisia ongelmakohtia, joita ei ole mahdollista saada kaikilta osiltaan lain mukaisiksi pienillä muutoksilla. Perustuslaillisten ongelmakohtien korjaaminen edellyttää niiden laajempaa tutkimista ja muutosta, mistä johtuen hallituksen esitystä ei tule sellaisenaan hyväksyä.

Esityksen ongelmakohdat on kirjattu erinomaisesti Vesialueomistajain Liitto Vealo ry:n lausunnossa 7.3.2024, Tenon kiinteistönomistajat ry:n lausunnossa 4.3.2024, oikeustieteen tohtori Kaarlo Tuorin lausunnossa 15.12.2017 sekä professori Veikko O. Hyvösen 19.5.1989 päivätyssä lausunnossa. Keskityn omassa lausunnossa Tenojoen lohenkalastuksen sääntelyyn vaikuttavien perusteiden ja taustojen avaamiseen lähes 40 vuoden kansainvälisen lohenkalastusoppaan kokemukseen ja kalastuskirjailijana tekemiini runsaisiin haastattelu- ja muiden aineistojen keräämiseen pohjautuen.

Asuinpaikkavaatimus

Saamelaiskulttuuri on vahvasti paikkasidonnaista. Perinteisesti saamelaiset ovat harjoittaneet luontaiselinkeinoja oman kotipaikkansa läheisyydessä sekä lähivesillä. Saamelaisten elinkeinot ovat sopeutuneet vallitseviin luonnonolosuhteisiin. Elanto on otettu luonnon antimia, eri eläin-, kala- ja kasvilajeja monipuolisesti hyödyntäen. Yhden luonnonvaran ehtyessä on hyödynnetty entistä enemmän jotain toista luonnonvaraa.

Tenojoen lohikannat ovat luontaisesti vaihdelleet hyvin paljon. Huonoimpina lohikesinä lohia ei ole riittänyt edes jokivarressa asuneiden ihmisten omaan käyttöön. Silloin tuoretta kalaa on etsitty tunturijärvistä ja pienemmistä joista.

Tenojoen lohikantojen tila on kirjattu ylös vertailukelpoisella tarkkuudella vuodesta 1838 lähtien. Reilun 180 vuoden seurantajaksolta on nähtävissä, että kylmät jaksot ovat olleet lohikannoille suotuisia, lämpimät jaksot puolestaan epäedullisia. Hallakesien viedessä peltojen viljan, ovat lohi ja tunturijärvien kalat pelastaneet jokilaaksojen ihmiset.

Tenon lohi ei ole missään historian vaiheessa yksin elättänyt jokilaaksossa asuneita ihmisiä ympärivuotisesti. Ennen jokilaakson talojen sähköistymistä lohta ei ollut mahdollista säilyttää riittäviä määriä talven yli selviämiseksi. Lohenkalastus oli vain yksi osa paikallisten ihmisten vuodenkiertoa. Termi ”lohisaamelainen” on siten merkittäviltä osin virheellinen. Vertailu ”porosaamelaiseen” kertoo selkeästi eron näiden kahden eri ryhmän välillä. Poroelinkeino on turvannut sitä harjoittaville henkilöille ja perheille ympärivuotisen elannon. Lohi on tuonut Tenojokilaaksossa asuville perheille parhaimmillaankin vain neljänneksen tai korkeintaan kolmanneksen vuoden elannosta.

Lohesta tuli taloudellisesti merkittävä tekijä vasta 1970 -luvulla kalastusmatkailun kasvun myötä. Veneiden ja mökkien vuokraamisesta sekä soutupalveluiden tarjoamisesta oli mahdollista saada merkittävä osa vuosiansiosta.

Historiallisesti Tenojoessa ja sen sivujoissa ovat kalastaneet ainoastaan jokilaaksoissa asuneet henkilöt sekä viimeisen vuosisadan aikana muualta saapuneet kalastusmatkailijat. Saamelaisten kulttuuriin pohjautuvan

lohenkalastuksen laajentamiselle myös muita kuin Tenojokilaaksoissa asuvia saamelaisia koskevaksi ei ole olemassa historiallista, kulttuuriin pohjautuvaa eikä kulttuurihistoriallista perustetta. Tenojokilaaksoissa asuvan henkilön muuttaessa muualle hänellä ei ole enää arkisen elämän kautta kiinteää yhteyttä Tenon loheen eikä lohenkalastukseen. Näin ollen ei ole tarvetta eikä myöskään perustetta sille, että hänellä olisi saamelaiskulttuurin tai paikallisen tapakulttuurin kautta oikeutta lohenkalastukseen Tenojoen vesistössä. Kulttuuriin tai paikalliseen asumiseen pohjautuvaa oikeutta ei voi myöskään periä. Se syntyy omakohtaisen kulttuurin harjoittamisen tai asumisen kautta. Se ei siten voi periytyä myöskään ylisukupolvisesti.

Lohikantojen tila ja kalastuskulttuurin säilyminen

Atlantin lohikantojen suhteen näköpiirissä ei ole yhtään ainutta positiivista merkkiä. Lohi voi huonosti koko levinneisyysalueellaan. Kaikkien Norjan lohijokien yhteenlaskettu lohisaalis kesällä 2023 oli seurantahistorian pienin. Lohikantojen lasku on jatkunut jo pitkään, mutta erityisen voimakasta se on ollut viimeisten 4-6 vuoden aikana.

Lohenkalastuksen kieltäminen kokonaan on käytettävissä olevista keinoista ainoa tehokas tapa varmistaa jokeen asti selvinneiden lohien pääseminen kudulle. Kolme vuotta jatkuneesta kalastuskiellosta huolimatta lohikannat eivät ole toipuneet odotetulla tavalla.

Hallituksen esityksessä Suomen ja Norjan väliseksi uudeksi Tenojoen kalastussäännöksi yhdeksi tärkeimmistä tavoitteista on määritelty saamelaiskulttuuriin perustuvan lohenkalastuskulttuurin säilyttäminen elinvoimaisena. **Tämän tavoitteen saavuttaminen ei ole mahdollista ilman vahvoja ja elinvoimaisia lohikantoja.** Vallitsevassa tilanteessa, rajallisen luonnonvaran eli **lohikantojen ollessa kiistatta vaarantuneet, hallituksen esitykseen sisältyvä mahdollisuus poikkeusluvan myöntämisestä perinne- eli pakkopyydysten käytön sallimiseksi opetus- ja kulttuuriperusteisesti on vakava virhe.**

Saamelaiskäräjien ja eräiden muiden saamelaisia edustavien tahojen vaatimukset pienimuotoisen lohenkalastuksen sallimisesta saamelaisille perustuvat vääriin perusolettamuksiin ja niistä johtuviin virheellisiin johtopäätöksiin. Verkkopyydysten käytön väheneminen johtuu luonnollisesta kehityksestä. Utsjoella asuminen ja eläminen eivät poikkea enää miltään keskeiseltä osaltaan muualla Suomessa asuvien ihmisten elämästä. Ihmiset tienaavat elantonsa palkkatöissä tai yrittäjinä, yhä suurempi osa on eläkkeellä ja osa elää yhteiskunnan erilaisten tukien varassa.

Utsjoen tilanne pienenä, reilun tuhannen asukkaan kuntana on haastava. Suurin osa nuorista etsii omalle elämälleen suotuisammat tulevaisuudennäkymät suuremmilta paikkakunnilta. Paluu Utsjoelle on käytännössä lähes mahdotonta johtuen kroonisesta asuntopulasta sekä kunnan vuosikymmeniä harjoittamasta positiivisesta diskriminaatiosta, joka on käytännössä toteutettu muiden etuja sortamalla. Yleinen pelko muualta kuntaan muuttavien henkilöiden määrän kasvusta on johtanut tilanteeseen, jossa myös kotiseudulleen paluumuuttoa suunnittelevien henkilöiden paluu on hankalaa. Nuorten mielenkiinto on suuntautunut muualle kuin lohenkalastukseen. Lyhyesti kuvattuna suuret ikäluokat ja heidän lapsensa odottavat nuorten elävän omaa elämäänsä samalla tavalla kuin he ovat eläneet. Perinne- eli pakkopyydysten käytön siirtäminen seuraaville sukupolville ei ole tarpeellista. Nuoria sukupolvia ei saada palaamaan edellisten sukupolvien elämäntapaan.

Lohenkalastuksen salliminen edes pienimuotoisena kulttuurin siirtämisen varjolla olisi todella vakava virhe ja yhdenvertaisen kohtelun loukkaus. Voisiko metsästys- ja kalastusasioista vastaava ministeriö ehdottaa esimerkiksi ahmanmetsästyksen sallimista jollekin kansanosalle sillä perusteella, että metsästyskulttuuria pitää siirtää seuraaville sukupolville? Pelkkä ajatus pöyristyttäisi puoli Suomea.

Saaliskiintiöt

Hallituksen esityksestä annetuissa lausunnoissa tulee esille eri intressiryhmien terhakkuus omien oikeuksien vaalimisessa. Niissä menee sulavasti sekaisin oikeus lohenkalastuksen harjoittamiseen ja lohen saamisen mahdollisuus. Oikeus lohenkalastukseen ei anna kenellekään oikeutta loheen, vaan ainoastaan mahdollisuuden kalastaa tavoitteena saada lohi. **Lohikannat ovat kansallisomaisuutta. Tenojoen lohikannat ovat monikansallisia.** Kukaan yksittäinen henkilö tai kansanryhmä ei siksi voi omistaa yhtään lohta. Mitä suurempi on yksittäisen henkilön lohenkalastusoikeus, sitä enemmän hänellä pitää olla mahdollisuuksia kalastaa lohta, mutta silti hänellä ei ole oikeutta useampaan loheen kuin pienen kalastusoikeuden haltijalla.

Tenojoella ei tule enää olemaan mahdollisuutta palata vanhaan, rajoittamattomaan lohenkalastukseen. Lohikantojen vahvistumisen salliessa lohenkalastuksen uudelleen aloittamisen pitää lohikantoihin kohdistuvaa verotusta säädellä. **Lohikiintiöt ovat paras tapa varmistaa lohikantojen kestävä kehitys kutukantatavoitteen toteutumiseksi.**

Lohen suojelu ja kalastuksen järjestäminen pitää erottaa toisistaan. Valtion tulee säädellä omistamansa tutkimuslaitoksen ja norjalaisten tutkimuslaitosten hankkiman tutkimustiedon perusteella vuosittain pyydettävien lohien kokonaismäärää Tenojoen vesistön eri osissa. Lohikiintiöiden säätelyn pitää olla pitkäjänteistä, varovaisuusperiaatteen mukaisesti kestävän kehityksen kriteerit riittävällä marginaalilla täyttävää ja ennakoivaa. Lohikiintiöt tulee julkistaa hyvissä ajoin ennen kalastuskauden alkua.

Lohikantojen tilan salliessa lohenkalastuksen lohta saisi kalastaa siihen asti, kun lohikiintiö kyseisellä vesistönosalla täyttyy. Jokaisella kalastukseen oikeutetulla tulee silti olla oma henkilökohtainen saaliskiintiö, jota hän ei saa ylittää. Ison kalastusoikeuden omistajalla olisi ajallisesti enemmän mahdollisuuksia lohenkalastukseen. Jokainen saatu lohi pitää välittömästi merkitä kalastusluvan lunastamisen yhteydessä saadulla kalamerkillä. Lisäksi lohi pitää ilmoittaa kiintiörekisteriin. Yksittäiselle vesistönosalle säädetyn lohikiintiön täyttyessä lohenkalastus loppuu. Pyytämättä jääneillä henkilökohtaisilla lohikiintiöllä ei ole sen jälkeen enää merkitystä. Merkitsemättömän ja ilmoittamattoman lohen pyytämisestä pitää säätää sama rangaistus kuin laittomasti pyydetystä lohesta on säädetty. Lisäksi kalastajalle tulee määrätä vähintään yhden täyden kalastuskauden kestävä kalastuskielto.

Yhteislupa-alue ja sen järjestäminen

Tenojoen kalastusoikeudet ovat yksittäisten henkilöiden, yritysten, yhteisöjen ja valtion omistuksessa. Valtio omistaa Tenojoen vesistön kalastusoikeuksista alle kymmenen prosenttia. **Valtiolla ei ole lakiin perustuvaa velvoitetta satojentuhansien järvien ja jokien maassa järjestää yhden yksittäisen vesistön kalastusta. Lohenkalastus Tenojoella ei ole koko kansaa koskeva oikeus, joka antaisi valtiolle oikeuden yleisen edun tai jonkin muun vastaavan syyn perusteella loukata muiden vesialueiden omistajien oikeutta hallita omistamiensa vesialueiden kalastuksen järjestämistä.**

Oikeus määrätä kalastuksesta kuuluu lain mukaan vesialueen omistajalle (Kalastuslaki 5§). Usean yksittäisen vesialueen omistajat voivat niin halutessaan muodostaa laajempia, kalastuksen kannalta järkeviä yhteislupa-alueita. Yhteislupa-alueita on runsaasti eri puolilla Suomea. Niitä on myös muissa Tenojoen

kaltaisissa reittivesistöissä, joissa kalastus kohdistuu vaelluskalakantoihin.

Tenojoella oli vuosikymmeniä yhteislupa-alue, jossa olivat mukana Suomen puolen vesialueiden omistajat sekä Norjan puolen kalastusoikeuksien omistajat. Vuodesta 2017 lähtien näiden yhteislupa-alueiden hallinnot, lupamyynti ja kalastuslupatuloista kertyneiden varojen jako eriytyivät Suomen ja Norjan kesken. **Suomen valtio on myynyt kalastuslupia yksityisten omistamille vesialueille, vaikka sen omistusosuus on alle 10 prosenttia yhteislupa-alueen vesialueista. Näin tehdessään valtio on loukannut muiden yhteislupa-alueen osakkaiden omaisuuden suojaa.**

Lohenkalastuksen sääntely ja kalastuksen järjestäminen Tenojoella tulee toteuttaa voimassa olevan kalastuslain mukaisesti. Valtion omistamien vesialueiden osalta ja niiden mukaisessa suhteessa Metsähallituksen pitää edustaa valtiota yhteislupa-alueessa tai vaihtoehtoisesti järjestää kalastus hallitsemillaan vesialueilla.

Rajajoki ei tuo eikä edes voi tuoda Tenojoen lohenkalastuksen sääntelyyn erityisiä vaatimuksia, jotka oikeuttaisivat lain vastaisen menettelyn jatkamiseen. Suomen laki on voimassa valtakunnanrajaan saakka. Kahden maan alueelle ulottuva yhteislupa-alue koskee vain yhtä jokea. On kummankin maan oma asia määritellä lohenkalastukseen oikeutetut ja heidän kalastusoikeutensa määrä. Suomen kansalainen voi kalastaa Norjalle kuuluvalla joen puoliskolla ja vastavuoroisesti Norjan kansalainen Suomelle kuuluvalla joen puoliskolla.

Kuusamon suuret, valtakunnallisesti ainutlaatuiset taimenjoet; Kitka-, Kuusinki- ja Oulankajoki ovat käyneet läpi hyvin samanlaisen kehityksen kuin Tenojoki. Parhaimmillaan näillä kolmella joella kävi lähes 10 000 kalastajaa kesässä. Pääasiallinen saaliskala on Venäjän puolelta Paana- ja Pääjärvestä jokiin nouseva taimen. Kalastuksen järjestämisessä oli 1980 -luvulle asti vuosittain erilaisia kärhämiä ja riitoja. Ne loppuivat, kun kalastuksen järjestämisessä siirryttiin noudattamaan kalastuslakia. Kaikki osakkaat ovat tasa-arvoisia asuinpaikasta ja -maasta riippumatta. Jokainen osakas on oikeutettu osakaslupaan. Suuremman kalastusoikeuden haltija saa lisälupia oman osuudensa mukaisessa suhteessa. Paikkakuntalaiset voivat ostaa kalastusluvan, joka on hinnaltaan osakaslupaa kalliimpi. Muut voivat lunastaa kalastusmatkailijoille tarkoitettuja päivälupia. Kalakantoihin kohdistuvaa verotusta säännellään saaliskiintiöillä. Kaikilla on samat kalastussäännöt. Joella jokainen on siis tasa-arvoinen lupatyypistä ja asuinpaikasta riippumatta. Valtio on mukana yhteislupa-alueissa oman omistusosuutensa mukaisesti Metsähallituksen edustaessa sitä.

Eri intressiryhmien oikeuksien huomioiminen

Vesialueen omistamiseen perustuva kalastusoikeus on ainoa tarkasti määritelty, kiistaton ja rekisteröity kalastusoikeuden hallinnan muoto. Se perustuu kiinteistörekisteriin, joka on lain edellyttämällä tavalla ajantasainen. Kaikkia tähän ryhmään kuuluvia kalastusoikeuden haltijoita tulee kohdella yhdenvertaisesti iästä, sukupuolesta, uskonnosta, äidinkielestä, kansallisuudesta, asuinpaikasta ja -maasta riippumatta. **Kulttuuriin pohjautuva tai tapaoikeuteen perustuva kalastusoikeus ei voi missään olosuhteissa olla vahvempi kuin omistusoikeuteen perustuva kalastusoikeus (KKO:2003:130).**

Tenojoen lohenkalastuksen sääntelyssä paikallisten osakakuntien tulee kohdella kaikkia osakkaitaan yhdenvertaisesti. **Suomen valtiota sitovat laista tai kansainvälisistä sopimuksista johtuvat velvoitteet esimerkiksi saamelaiskulttuurin turvaamiseksi eivät velvoita osakaskuntia eikä niiden yksittäisiä osakkaita myymään tai luovuttamaan omaa kalastusoikeuttaan kalastusoikeutta omistamattomille paikallisille henkilöille.**

Suurin osa Tenojoen vesistössä lohenkalastusta harrastavista saamelaisista on kiinteistönomistamisen kautta kalastusoikeuden haltijoita. Heidän kalastusoikeutensa on täten turvattu asuinpaikasta riippumatta yhdenvertaisesti muiden kalastusoikeuden haltijoiden kanssa.

Valtion tulee turvata paikallisten tapaoikeuteen tai kulttuuriin perustuvien kalastusoikeuksien toteutuminen valtion omilla vesialueilla.

Muiden kalalajien kalastamisen järjestäminen

Tenojoen vesistön kalakannat ovat lohta ja merirautua lukuunottamatta vahvoja. Meritaimenen, taimenen, harjuksen, siian, mateen, hauen ja ahvenen hyödyntämisessä on käyttämättä iso kalastuksellinen potentiaali. Näiden kalalajien vähäinen kalastus kertoo koruttomasti sen tosiasian, että yksikään Tenojoki-

laaksossa asuva ihminen ei ole enää riippuvainen luonnonantimista. Elanto tulee muualta niin runsaana, että ruoka on vara ostaa kaupasta.

Muiden kalalajien kalastamista säännellään lähes samalla tavalla ja samoilla ehdoilla kuin lohenkalastusta, mikä käytännössä merkitsee näiden kalalajien runsastumista osittain lohikantojen kustannuksella. Erityisen selvästi tämä näkyy vieraslaji kyttyrälohen kalastuksen osalta. Muiden kalalajien kalastus tulee sallia paljon vapaammin väline- ja aikarajoituksin kuin lohenkalastus. Myytävien kalastuslupien määrän rajoittamiselle ei ole mitään perustetta. Kalastuksen rajaaminen tietyille jokiosuuksille turvaa sen, että sivusaaliina mahdollisesti tulevien lohien vapauttaminen toteutuu.

Muiden kalalajien kalastamiseen tarkoitettujen lupien helppo ja riittävä saatavuus sekä kalastusmääräysten muuttaminen esimerkiksi kalastuksessa käytettävien välineiden osalta vastaamaan kalastajien yleisesti käyttämiä kalastustapoja vahvistaisivat merkittävästi paikallisten matkailuyrittäjien toimintaedellytyksiä.

Elinkeinon harjoittamisen vapaus suhteessa lohensuojeluun

Hallituksen esitykseen sisältyy elinkeinon harjoittamista rajoittavia määräyksiä, joita perustellaan tarpeella suojella lohikantoja. Nämä rajoitukset estävät suoraan ja tehokkaasti muualla asuvan henkilön muuttamista Utsjoelle ja matkailuyrittäjäksi ryhtymistä. Kalastuksen ohjelmapalveluiden tuottamisen vaatiman venemäärän rekisteröinti edellyttää paikkakunnalla asumisen lisäksi kalastusoikeudellisen kiinteistön omistamista. Kalastusoppaana toimimisen edellytykset ovat asuinpaikkaperiaatteesta johtuen yhtä lailla rajaavia. **Näillä rajoituksilla ei ole vaikutusta lohen suojeluun, koska lohikantoja verottavan kalastuksen määrää säädellään tehokkaasti muilla määräyksillä.** Saaliiksi saadun lohen kannalta ei ole merkitystä sillä, kenen omistamalla veneellä viehe uitetaan sen nokan eteen.

Kalastusrajoituksilla toteutettu, vuosikymmeniä jatkunut protektionismi on johtanut kalastusmatkailun ohjelmapalveluiden laadun ja tarjonnan heikkenemiseen. Alalle halukkaiden, osaavien ja palvelualttiiden henkilöiden pääsyn estäminen on johtanut siihen, että koko alan yleinen arvostus ja tunnettuus ovat laskeneet. Lohenkalastuskiellon aikana kalastuksen ohjelmapalveluiden kysyntä on kohdistunut Tenojoen muihin kalalajeihin sekä tunturivesille. Tiukasta sääntelystä johtuen hyvän paikallistuntemuksen omaavia ja eri kalalajien pyyntitavat tuntevia kalastusoppaita ei ole saatavilla.

Maailman upein kala ansaitsee arvoisensa lainsäädännön

Hallituksen esitys on rakennettu vuodesta 1972 lähtien säädettyjen Suomen ja Norjan välisten Tenojoen kalastussopimusten ja kalastussääntöjen päälle parsimalla ja tilkitsemällä. Entisaikojen virheelliset perustiedot esimerkiksi valtion kalastusoikeuden suuruudesta, 1970 -luvun Kekkosen ja YYA-ajan maailmankuvan mukaisesta paikallisten suojelusta kilpailevalta yritystoiminnalta ja ulkopaikkakuntalaisten kiinteistönomistajien syrjimisestä on sisällytetty keskeiseksi osaksi uutta kalastussääntöä.

Ilmastonmuutoksen, muuttuneiden meriolosuhteiden ja pitkään jatkuneen liikakalastuksen seurauksena romahtaneiden lohikantojen suojelu ja aggressiivisesti lisääntyneen vieraslaji kyttyränlohen torjuminen on harsittu mukaan sääntöesitykseen ilman riittävän laajaa vaikutusarviointia eri määräysten kokonaisvaikutuksista.

Utsjoella vakituisesti asuvista henkilöistä noin puolet on suomalaisia, noin puolet saamelaisia ja reilut 40 henkilöä jonkin muun maan kansalaisia. Eduskunnassa käsiteltävänä oleva Tenojoen kalastussääntö koskettaa yhtälailla kaikkia joella kalastusta harrastavia. Meidän paikkakunnalla asuvien on elettävä sulassa sovussa naapureidemme kanssa voimassa olevia lakeja ja säädöksiä noudattaen. Pienessä yhteisössä positiivisen diskriminaation toteuttaminen kajoamatta jonkun toisen oikeuksiin tai etuihin on käytännössä haastavaa. Yhdenvertainen ja tasa-arvoinen kohtelu saa varmimmin yleisen hyväksynnän ja lainkuuliaisuuden.

Tenojoen kalastussäännön uusimista ei kannata pilata kiireellä. Lohikantojen tila on niin heikko, että lohenkalastuksen mahdollinen avaaminen on parhaimmillaankin usean vuoden päässä. Kyttyrälohen tehokas pyynti ja lohikantojen suojelu täydellisellä kalastuskiellolla on mahdollista tehdä nykyiselläkin kalastussäännöllä. **Tenon lohi, maailman upein kala ansaitsee vihdoin arvoisensa lainsäädännön.**